

Відгук

офіційного опонента на дисертацію Самсонюк Тетяни Миколаївни
“Поляки Рівненщини в умовах становлення радянського тоталітарного
режиму (1939–1941 рр.)”, подану до захисту на здобуття наукового
ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 –
історія України

За минулі два десятиліття українська історіографія зробила значний крок вперед у вивченні радянської тоталітарної системи, особливостей її становлення і розвитку. Крім того, слід зважати на великий обсяг літератури зарубіжних істориків, політологів і філософів, присвячених різним аспектам функціонування радянського тоталітаризму.

Однак наявність такого потужного масиву публікацій не означає, що вказана тематика тепер цілковито вичерпана. Можемо впевнено констатувати: залишається ще чимало проблем, які стосуються історії тоталітарної системи в Україні, що потребують глибокого та всебічного опрацювання.

Один із складних і недостатньо вивчених аспектів цієї тематики – регіональний. Мова йде про необхідність ретельного пошуку так званого місцевого документального матеріалу, з'ясування специфічних рис процесу утвердження та еволюції тоталітарної системи в окремих регіонах України, а також найважливіше – вивчення долі конкретних людей, які стали жертвами тоталітарної системи.

Дисертація Т. М. Самсонюк присвячена одному з таких недостатньо вивчених аспектів теми – становищу поляків Рівненщини в умовах становлення радянського тоталітарного режиму (1939–1941 рр.). У ній порушується низка важливих наукових сюжетів, частина з яких ще не знайшла достатньо повного і всебічного висвітлення в сучасній українській історіографії.

Робота має логічну побудову і складається з переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, 11 підрозділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 552 позиції, і додатків, які містять 16 найменувань документів. Структура роботи дозволяє відобразити найбільш суттєві аспекти порушеної проблеми і містить окремі малодосліджені сюжети.

Джерельну основу праці становлять неопубліковані архівні документи, насамперед із фондів Державного архіву Рівненської області: автор опрацювала матеріали п'яти фондів, семи описів, 266 справ. Здобувач використала цікаві документи Галузевого державного архіву Служби безпеки України (чотири фонди, 13 справ) та Архіву Управління Служби безпеки України в Рівненській області (вісім справ).

У дисертації залучено кілька документів із двох архівів Російської Федерації – Російського державного архіву соціально-політичної історії (один фонд, один опис, чотири справи) і Російського державного архіву військової історії (один фонд, один опис, чотири справи). Ця найбільш цікава і важлива частина джерельної бази, що забезпечує належну новизну документального матеріалу, налічує 295 справ.

Щоправда, в розділі 1 і списку використаних джерел автор чомусь наводить стару назву колишнього головного партійного архіву СРСР (до 1991 року – ЦПА Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС): вона пише про Російський центр зберігання і вивчення документів новітньої історії, хоча такої назви уже давно немає (с. 39, 216). З 1999 року цей архів носить назву Російського державного архіву соціально-політичної історії.

Крім того, джерельну базу роботи складають документи з особистого архіву автора (шість назв), з Архіву Інституту Гувера (вісім справ-копій), а також із Державного історико-культурного заповідника м. Дубно (одна справа). Автор залучила чимало збірників документів і матеріалів, випущених в Україні, Польщі та Російській Федерації. У дисертації використано й джерела особового походження – спогади українців і поляків,

які були сучасниками описуваних подій. Загалом робота Т. М. Самсонюк спирається на належну джерельну основу, яка дозволяє розв'язати поставлені автором завдання.

У вступі дисертації Т. М. Самсонюк вміщено усі рубрики, передбачені нормативними документами. Вони сформульовані чітко і відповідають вимогам до змісту цієї частини роботи. У розділі 1 здобувач дуже стисло висвітлює методологічні засади дослідження (с. 12–16), а також більш докладно і ґрунтовно аналізує історіографію проблеми (с. 17–32) та джерельну базу праці (с. 32–42).

Слід зазначити, що в параграфі 1.1 питання методології значною мірою зводяться до переказу технічної послідовності роботи, здійсненої автором під час написання дисертації (вибір теми, визначення та аналіз джерельної бази, “виокремлення історичних фактів” тощо). У параграфі бракує викладу власне теоретичних концепцій, які стосуються порушеної теми, і категоріального апарату, використаного в праці.

Серед проблем, які стосуються предмету дослідження, найбільш відомою і широко розпрацьованою є проблема утвердження радянської влади в Західній Україні. Проте дисертант не лише узагальнила відомий документальний матеріал, але й навела нові факти з історії утвердження радянської влади на Рівненщині. У розділі 2 вона торкнулася окремих аспектів підготовки і здійснення польської кампанії Червоної армії, діяльності оперативно-чекістських груп НКВС, протидії радянській агресії з боку польських військових підрозділів, зокрема розташованих на території Рівненщини частин КОП, та ін.

Автор цілком слушно зробила акцент на питаннях, що потребують більш системного вивчення, глибокого осмислення, – на ставленні до поляків місцевих українців та євреїв, на фактах свавілля і репресій щодо поляків з боку представників тимчасових управлінь, радянських військовослужбовців і працівників НКВС, робітничої гвардії та селянських збройних загонів. Здобувач навела цікаві дані про роботу радянських органів державної

безпеки серед поляків, зокрема про вербування НКВС в якості інформаторів поляків-залізничників. Автор також подала матеріал про масові депортації населення, щоправда, невеликий за обсягом (с. 78–82) і надто загальний, без належної статистики по Рівненщині.

Привертає увагу розділ, присвячений переслідуванню поляків радянськими органами державної безпеки. Тоді як історія військового осадництва і його репресування на західних землях України опрацьована доволі повно, доля інших соціальних і професійних груп місцевого польського населення залишається недостатньо вивченою і потребує серйозного наукового дослідження, у тому числі на матеріалах Рівненщини. Тож особливий науковий інтерес становлять підрозділи дисертації, присвячені репресуванню співробітників польської державної поліції та польських військовослужбовців на території Рівненщини. Вони написані на основі численних архівно-слідчих справ, ретельно вивчених і проаналізованих здобувачем.

Не менший інтерес викликає заключний розділ праці, в якому на значному фактичному матеріалі проаналізовано діяльність польського підпілля. Автор докладно розглядає передумови появи й особливості створення польських таємних формувань на Рівненщині, досліджує їхню структуру і напрями роботи, а також простежує процес їх ліквідації радянськими органами державної безпеки. Цей матеріал доречно доповнюється цікавими документами, що стосуються різних аспектів теми і вміщені у додатках дисертації. Загалом можна констатувати, що Т. М. Самсонюк досягнула визначеної мети і розв'язала поставлені дослідницькі завдання.

Разом з тим, позитивно оцінюючи роботу, слід висловити деякі зауваження і пропозиції.

1. В огляді історіографії і списку використаних джерел відсутні публікації багатьох польських авторів, які плідно займаються вивченням репресивної політики сталінського режиму щодо поляків та історією

польського підпілля періоду 1939–1941 рр. на Волині – Р. Внука, М. Дембовської, Р. Дзвонковського, С. Кальбарчика, А. Кунерта, Л. Попека, А. Сребраковського, Т. Стшембоша, Є. Тухольського, С. Цесельського та ін.

2. Цінно, що автор зуміла попрацювати у двох московських архівах. Проте не зовсім зрозуміло, чому серед усього багатого документального матеріалу Російського державного архіву соціально-політичної історії вона опрацювала лише кілька справ із протоколами засідань бюро Ровенського обкому КП(б)У. Адже ці документи без жодної натуги можна взяти у Рівному (Державному архіві Рівненської області) чи Києві (Центральному державному архіві громадських об'єднань України).

3. Здобувач ґрунтовно розкрила репресії сталінського режиму щодо польських осадників, поліцейських і військовослужбовців, залучивши оригінальний фактичний матеріал. Однак Т. М. Самсонюк майже цілком оминула проблему репресій серед поляків, яких сталінський режим кваліфікував як “класово ворожий елемент” – фабрикантів, поміщиків, торговців, а також репресій щодо римсько-католицького духовенства та активу Римсько-католицької церкви.

4. Найбільш масові репресії щодо польського населення пов'язані з проведенням чотирьох депортацій 1940–1941 рр. Про першу депортаційну акцію автор пише доволі докладно (параграф 3.1), однак про три наступні – дуже коротко і досить поверхово. Так, стосовно депортації сімей репресованих здобувач твердить, що “точних даних про кількість осіб, які підлягали виселенню, немає...” (с. 80). Проте відомості про це виселення по всіх шести західних областях УРСР більш ніж докладні й наводяться в низці публікацій: так, із Ровенської області планувалося виселити 1688 сімей, або 5418 осіб; виселено 1436 сімей, або 4535 осіб. Зважаючи на масштаб репресій, автору варто було б присвятити проблемі депортацій окремий розділ.

5. У роботі трапляються описки, дрібні неточності, граматичні помилки. Для прикладу: Рівненський обком КП УРСР (с. 32), наркомат

шляхів (правильно – Наркомат шляхів сполучення) (с. 73), Договір про дружбу і кордони між СРСР і Німеччиною (правильно – кордон) (с. 127), без попередніх пояснень говориться про СЗБ-1 (с. 135) тощо. Коли мова йде про радянські органи державної безпеки усього періоду 1939–1941 рр., автор має писати не “НКВС”, як робиться в дисертації, а “НКВС–НКДБ”. Коли ж мова йде про репресії, здійснені в лютому-червні 1941 р., слід писати не “НКВС”, а “НКДБ”. Як відомо, на початку 1941 р. НКВС було поділено на два наркомати – НКВС і НКДБ.

6. У висновках дисертації здобувач наводить цікаву підсумкову статистику сталінських репресій на Рівненщині 1939–1941 рр. Проте ці статистичні матеріали спочатку мали б бути проаналізовані в основній частині роботи, а вже потім згадуватися у висновках. Крім того, цей статистичний матеріал подається без належного посилання: автор покликається на додатки К–П, але у додатках К і Л взагалі немає жодної статистики, а в наступних додатках із статистичними матеріалами – М, Н, О, П, Р, С – посилання дається неповне – лише на архів, фонд та опис (без вказування справ і конкретних аркушів). Зауважимо, що у такий же спосіб оформлено посилання у додатку Е.

Однак вказані зауваження і побажання не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Т. М. Самсонюк. Вона написана на належному науково-теоретичному рівні, є цілісною і завершеною історичною працею. Зроблені автором висновки достатньо аргументовані, а результати дослідження належним чином апробовані. Зміст роботи відповідає шифрові спеціальності “історія України” й відображений в авторефераті та публікаціях здобувача.

На нашу думку, дисертація Самсонюк Тетяни Миколаївни “Поляки Рівненщини в умовах становлення радянського тоталітарного режиму (1939–1941 рр.)” відповідає сучасним вимогам до таких робіт. Це оригінальна самостійна праця, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують вагомому наукову проблему, а її автор Самсонюк

Тетяна Миколаївна заслугоує присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент

В.К.

В. К. Баран,

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри нової та новітньої
історії України Східноєвропейського
національного університету імені
Лесі Українки

12 жовтня 2015 р.

Тетяна В.К.
Семеник А.С.